

CZU: 811.111'27

CONCEPTUALIZAREA TIPICĂ A RUȘINII ÎN LIMBA ENGLEZĂ ȘI ÎN CULTURA ANGLOFONĂ

Viorica LIFARI

Universitatea de Stat din Moldova

În studiile consacrate conceptelor emotive, la nivel psihologic și sociolingvistic, deseori se pune în evidență că lumea anglofonă reprezintă o cultură de tip „vinovăție”, spre deosebire de culturile de tip „rușine”, precum cele colectiviste.

Această ipoteză propusă de savanții notorii care au studiat conceptele sociale emotive a servit ca un imbold pentru elaborarea studiului de față. În cadrul acestuia am determinat diferențele dintre culturile de tip individualist, orientate spre vinovăție și cele de tip colectivist, orientate spre rușine. Mai mult, ne-am axat pe evaluarea conceptului cultural specific al lumii anglofone, precum „embarrassment” (jena, dar și alte sensuri în limba română), și am determinat contextele culturale specifice și scenariile cognitiv-prototipice în care apare lexemul care denumește acest concept și echivalenții acestuia în română, ce se dovedesc a fi lexical și semantic mai variați.

Cu acest scop analizăm contexte preluate din baza de date British National Corpora, care conține exemple selectate din literatura artistică engleză.

Cuvinte-cheie: cultură anglofonă, conceptul jenă, conceptul rușine, conceptul vinovăție, scenariu cognitiv-prototipic.

TYPICAL CONCEPTUALIZATION OF SHAME IN THE ENGLISH LANGUAGE AND ANGLO-SAXON CULTURE

In the psychological and socio-linguistic studies devoted to emotion concepts it is often emphasized that the Anglo-Saxon world is a “guilt oriented” culture in comparison with the “shame oriented” collectivistic types of culture.

The hypothesis suggested by outstanding researchers who have studied the social emotive concepts made us conduct the given study. In the study we have determined the differences between the individualistic type of culture oriented towards the guilt concept and those of the collectivistic type of culture directed towards shame. More than that, we have focused on the evolution of the culturally specific concept of the Anglo-Saxon world which is “embarrassment” and have determined the cultural contexts and the cognitive scenarios in which “embarrassment” as a lexeme expresses the given concept. We have translated the utterances into Romanian and found out equivalents with a narrower semantic meaning.

In order to conduct the research we have used contexts taken from the British National Corpora, which is a database of examples collected from English fiction.

Keywords: Anglo-Saxon culture, embarrassment concept, shame concept, guilt concept, cognitive scenario.

Introducere

Scriitorul pentru copii Matt Novak susține că metoda dominantă de control social în America implică învățarea indivizilor să simtă *vinovăție* dacă aceștia nu trăiesc după așteptările lor, astfel cultura americană fiind orientată spre trăirea sentimentului de *vinovăție*, contrar celor orientate spre sentimentul de *rușine*, ca, de pildă, cultura japoneză. După cum cercetătorii Ying Wong și Jean Tsai explică în lucrarea lor „Modelele culturale ale conceptelor rușine și vinovăție”, *rușinea* se asociază cu frica de a-și expune sinele defectiv față de alții, pe când *vinovăția* reprezintă frica de a încălca așteptările sale sau standardele proprii. În această formulare, *vinovăția* se bazează pe insuccesul de a atinge idei personale, iar *rușinea* este fundamentată pe expunerea socială [1].

Emoțiile sociale precum *rușinea*, *vinovăția*, mândria și invidia sunt considerate astfel deoarece socializarea influențează dezvoltarea acestora și, la rândul ei, socializarea este influențată de ele, o altă persoană fiind implicată în procesul de apariție a acestor stări. Emoțiile sociale sunt caracterizate ca și construcții sociale. Dacă indivizii nu ar trăi în grupuri sociale, nu ar exista necesitatea emoțiilor sociale. Mai mult decât atât, emoțiile sociale afectează socializarea, regulile și standardele societății și motivează lumea să urmeze parcursul societății [2, p.39-40].

Dintre teoriile psihanalitice despre *rușine* și *vinovăție* cea a lui S.Freud pune accent pe *vinovăție*, care e considerată un rezultat al conflictului dintre impulsurile identității și cel al superegoului (conștiinței) în cadrul înțelegerii impulsurilor de către egou: „Tensiunea dintre superegoul sever și egoul care e supus celui dintâi se numește simț de *vinovăție*; acesta exprimă necesitatea pedepsei sinelui. *Rușinea*, spre deosebire de *vinovăție*,

este tratată în mod primordial ca un control asupra impulsurilor sexuale, în special exhibiționism și voyeurism [apud 2, p.28-29].

Savanții G.Piers și M.D. Singer susțin că atât *rușinea*, cât și *vinovăția* apar din funcțiile superegoului, însă *rușinea* implică egoul ideal, iar *vinovăția* implică conștiința. G.Piers de asemenea a remarcat, că *rușinea* poate apărea din multe standarde și nu din sexualitate, contraargumentând teoria lui S.Freud [apud 2, p.29-30].

Savanții psihologi dezbat necesitatea educării copilului prin sentimentul de *rușine*. Astfel, potrivit teoriei lui A.N. Schor, copilul trebuie să-și dezvolte și să cunoască sentimentul de *rușine* pentru a putea să se separe de mama sa în societate și pentru a se individualiza [apud 2, p.31].

Pe de altă parte, psihologul D.L. Nathanson susține că atât *rușinea*, cât și *vinovăția* sunt emoții neplăcute care implică conflicte intrapsihice; *vinovăția* presupune pedeapsă pentru încălcări, iar *rușinea* pune în discuție calitățile sinelui. De fapt, savantul accentuează că *rușinea* ajută la dezvoltarea simțului de sine prin scoaterea în evidență a diferenței dintre sine și alții [apud 2, p.32].

Arnold Buss pune în discuție conceptul *sfială* (*embarrassment*) și declară că identificarea acestuia necesită o înțelegere cognitivă și sofisticată a sinelui. Discutând despre reacția de înroșire atunci când individul simte acest sentiment, psihologul spune: „Copiii mici și idioții posedă mecanismul fiziologic, însă ei nu roșesc. Simțul de *rușine* se dezvoltă de la vârsta de cinci ani” [apud 2, p.33].

În acest context, Jerome Kagan susține că conștientizarea unei emoții de către persoana care o trăiește duce la o stare emoțională diferită și explică prin acest fapt imposibilitatea copilului sub patru ani de a simți *vinovăție*. Dezvoltarea acestui simț întârzie, deoarece baza lui cognitivă are nevoie de maturizare [apud 2, p.33].

Abordarea lui Michael Lewis constă în faptul că emoțiile de *sfială*, *rușine*, *mândrie*, *empatie*, *vinovăție* implică conștiința de sine și pentru a le simți e nevoie de a dezvolta patru achiziții cognitive, precum: dezvoltarea conștiinței de sine; a standardelor, regulilor și a scopurilor; evaluarea comportamentului său față de aceste standarde și axarea pe sine. Diferența dintre conceptele *vinovăție* și *rușine* este bazată pe concentrarea asupra anumitor acțiuni ale sinelui în cazul *vinovăției* și asupra sinelui ca un tot unitar în cazul simțului de *rușine* [apud 2, p.34].

Acestea fiind relatate, continuăm lucrarea cu o analiză a aforismelor în cadrul cărora se înscrie lexemul *shame* (*rușine*). Identificând 35 de exemple [3], am observat exprimarea conceptului *rușine* ca o emoție negativă sau distructivă pentru individul care o simte și am ajuns la concluzia că această valoare, noțiune sau concept nu este atât de importantă pentru anglofoni; mai mult decât atât, acest concept nu poate servi în calitate de instrument de monitoring al comportamentului individului în cultura anglofonă, de tip individualist, la fel ca și în culturile de tip colectivist.

Conceptul negativ Rușine în cultura anglofonă

În urma examinării mostrelor selectate, acestea au fost clasificate după scenariile cognitiv-prototipice pe care le redau: 1) rușinea ca un impediment în dezvoltarea unui individ (25 de exemple), 2) rușinea ca o emoție distructivă ce trebuie înfruntată (controlată) (5 exemple), 3) rușinea și libertatea (2 exemple), 4) predispunerea individului spre umilință (2 exemple) și 5) timpurile moderne și rușinea (1 exemplu).

Cele 25 de mostre din prima grupă nu se înscriu într-un scenariu cognitiv-prototipic identic, de aceea examinăm câteva exemple pentru a putea propune o tipologie. Deseori *rușinea* se asociază cu „fața” în cultura anglofonă. Astfel, C.S. Lewis în romanul său „Till We Have Faces” vorbește despre *rușinea* cauzată de o situație ireparabilă, bunăoară:

(1a) *"I felt ashamed"*.

"But of what? Psyche, they hadn't stripped you naked or anything?".

"No, no, Maia. Ashamed of looking like a mortal -- of being a mortal".

"But how could you help that?".

"Don't you think the things people are most ashamed of are things they can't help?".

În exemplul (1a) conceptul *rușine* apare ca o emoție lipsită de utilitate, deoarece individul care o trăiește nu poate schimba situația Rea după părerea sa. Mai multe exemple de acest gen ar fi:

(2a) *Among the problems with shame was that it in fact did not make you shorter or quieter or less visible. You just felt like you were.* – J.R. Ward, *"Lover Enshrined"*

(3a) *Shame resilient cultures nurture folks who are much more open to soliciting, accepting, and incorporating feedback. These cultures also nurture engaged, tenacious people who expect to have to try and try again to get it right - people who are much more willing to get innovative and creative*

in their efforts. A sense of worthiness inspires us to be vulnerable, share openly, and persevere. Shame keeps us small, resentful, and afraid. In shame-prone cultures, where parents, leaders, and administrators consciously or unconsciously encourage people to connect their self-worth to what they produce, I see disengagement, blame, gossip, stagnation, favoritism, and a total dearth of creativity and innovation." – Brené Brown, "Daring Greatly: How the Courage to Be Vulnerable Transforms the Way We Live, Love, Parent, and Lead"

Rușinea ca valoare, care servește în calitate de instrument de pedeapsă sau de regulare a comportamentului uman în culturi de tip colectivist, în care, spre deosebire de cultura anglofonă, de tip individualist, nu se pun în valoare autoinstruirea, autodisciplina și responsabilitatea la nivel de individ, dar se prețuiește influența membrilor în etate, din cadrul familiei, asupra comportamentului celor mai tineri; nu are importanță și preluarea tapajului de comportament colectivist, acesta fiind considerat impropriu în cultura anglofonă. De exemplu:

(4a) *If people try to judge you or shame you for doing safe, consensual things that make you happy, I can guarantee you they're bad people. – Tucker Max, "Assholes Finish First"*

(5a) *We cannot grow when we are in shame, and we can't use shame to change ourselves or others. – Brené Brown, "I Thought It Was Just Me: Women Reclaiming Power and Courage in a Culture of Shame"*

(6a) *Caring about the welfare of children and shaming parents are mutually exclusive endeavors. – Brené Brown*

Rușinea e asociată cu lanțuri, cu dezinteres, remușcări și umilință de sine, de aici și atitudinea negativă față de acest concept, bunăoară:

(7a) *Junie says that the worst thing about shame is the way it chains you down. The way it holds your mind hostage and won't let you go, gnawing from the inside out, feeding on you like a parasite. – Rasmienia Massoud, "You Don't See Any of This"*

(8a) *When shame becomes a management style, engagement dies. When failure is not an option we can forget about learning, creativity, and innovation. – Brené Brown, "Daring Greatly: How the Courage to Be Vulnerable Transforms the Way We Live, Love, Parent, and Lead"*

(9a) *We have been trained to feel shame and guilt basically as a means to cause fear and hesitation, to control behavior, or to oppress real freedom and joy. The origins of that are communal fear, jealousy and the desire for power over others. Consequently, many people have the addiction of using shame or guilt simply to avoid possibilities in life, and have, at the same time, a reason to avoid them – if you act spontaneously or feel joy, the result will eventually bring suffering, so you had better watch out, and don't ever forget the past shame and guilt. – Darrell Calkins*

(10a) *When you're hounded by the shame of the past, you can turn into a pretty miserable person who is always trying to measure up and please others. – Ed Cyzewski, "Pray, Write, Grow: Cultivating Prayer and Writing Together"*

Rușinea și înfruntarea ei se înscrie în mostrele de mai jos:

(11a) *The world needs you to let go of self-pity and shame regarding your life experiences, too. The world needs you to use the things you have learned for good. Stop letting your past mistakes define you and affect your value. Let go of separation and victimhood and find meaning in what you have been through." – Kimberly Giles, "Choosing Clarity: The Path to Fearlessness"*

(12a) *Shame often causes me to hide my mistakes from others. But really, when I make a mistake, I should make it loud and clear, so I can see that it didn't work as a strategy, and be able to make a course correction, either by myself or with the help of others. – Sharon Weil "Change Ability: How Artists, Activists, and Awakeners Navigate Change"*

(13a) *You have two choices in life when it comes to truthful observations by others that anger you: You can be ashamed and cover it up by letting your pride take you in the extreme opposite direction, in order to make the point that they are wrong. Or, you can break down the walls of pride by accepting vulnerability as strength, not weakness. As you walk through your vulnerability, you will meet humility on the way to courage. From here, courage allows us to let go of shame and rise higher into the person we are meant to be, not the person that needs to be right. This is the road to confidence and self-worth. – Shannon L. Alder.*

Fiecare dintre exemplele sus-numite (11a – 13a) redă o situație legată de lupta purtătorului stării de rușine cu acest sentiment. Toate cele trei mostre cuprind o referință comună la comiterea erorilor, umilință, compă-

timire de sine, recunoașterea eșecului, vulnerabilitate, însă prin lupta cu sine se ajunge la trăsături diametral opuse, precum: încredere în sine, curaj și autosuficiență.

În opinia anglofonilor, dacă omul simte *rușine*, el e vulnerabil sau dependent, iar lipsa acestui sentiment duce la libertatea individului. De exemplu:

(14a) *Shame internalized can lead to agony. Whereas shame let out can lead to freedom, or at least a funny story, which is a sort of freedom too. – Jon Ronson, "So You've Been Publicly Shamed Never be timid about your own pleasure. Don't be ashamed to come. – Abigail Barnette, "The Stranger".*

Chiar dacă atitudinea indivizilor din cultura anglofonă este în mare măsură negativă față de conceptul *rușine* și aceștia „scapă” de el prin diferite forme atât sociale, cât și lingvistice, există scriitori care în citatele lor redau ideea că individul poate fi educat prin umilință sau *rușine*, atunci când această acțiune vine din partea unui prieten bun sau a unei persoane mai autoritare, situație descrisă încă de Aristotel ca și definiție a conceptului *rușine*, bunăoară:

(15a) *In fact, all of us are very susceptible to having our humiliating experiences turn to shame, especially when the person who is putting us down is someone with whom we have a valued relationship or someone whom we perceive to have more power than we do... – Brené Brown*

Tot în acest context Brené Brown susține că în mod obișnuit judecătorii neoficiali educă prin *rușine*, deoarece ei înșiși posedă o deficiență de acest simț, de exemplu:

(16a) *...research tells us that we judge people in areas where we're vulnerable to shame, especially picking folks who are doing worse than we're doing. If I feel good about my parenting, I have no interest in judging other people's choices. If I feel good about my body, I don't go around making fun of other people's weight or appearance. We're hard on each other because we're using each other as a launching pad out of our own perceived shaming deficiency. – Brené Brown, "Daring Greatly: How the Courage to Be Vulnerable Transforms the Way We Live, Love, Parent, and Lead".*

Neînțelegerea dintre generații este o problemă eternă. Schimbarea valorilor societății este întotdeauna criticată de către bune și străbune, astfel încât un context social nou, care e obișnuit pentru cei tineri, ar putea cauza o situație de *rușine* pentru cei mai vârstnici, fapt despre care vorbește Ch. Bukowski, bunăoară:

(17a) *It is so dark now with the sadness of people they were tricked, they were taught to expect the ultimate when nothing is promised now young girls weep alone in small rooms old men angrily swing their canes at visions as ladies comb their hair as ants search for survival history surrounds us and our lives slink away in shame. – Charles Bukowski, "You Get So Alone at Times that It Just Makes Sense".*

Conceptul specific anglofon Embarrassment

În literatura de specialitate savanta A.Wierzbicka susține că în cultura anglofonă conceptul *rușine* a fost substituit de *embarrassment* (*jenă*, dar și alte sensuri în română) [4, p.112]. Lingvistica se inspiră din lucrările cercetătorilor W.Miller, P.Stearns și R.Harré, care studiază acest concept din punct de vedere psihologic, sociologic și fiziologic [apud 4, p.112]. Astfel, *embarrassment* este considerat unul dintre cele mai importante concepte emoționale din lumea anglofonă modernă, care a apărut pe seama conceptelor *shame* și *guilt* (*rușine* și *vinovăție*). Este foarte interesant modul în care a avut loc procesul de substituție a două concepte prin unul singur. Conceptul *shame* se referă la o valoare morală, pe când *embarrassment* face referință la maniere și convenții, de aici vine și ideea că *embarrassment* se asociază mai puțin cu înroșirea feții individului care simte acest sentiment. R.Harré definește diferența dintre *embarrassment* și *shame* ca fiind o emoție ce apare în momentul conștientizării individului că alții au aflat ceea ce a făcut cineva ..., a încălcat convențiile și codul de maniere, o judecată în care eu, în calitate de actor, o produc simultan, pe când *shame* este o „infracțiune morală” vs „infracțiuni convenționale” [apud 4, p.113].

Fiind de origine poloneză și cunoscând mai multe limbi, A.Wierzbicka critică ideea lui R.Harré și susține că un individ poate simți *embarrassment* fără a fi actor sau fără a comite o oarecare infracțiune convențională. Un individ simte *rușine* atunci când lui i se întâmplă ceva, de exemplu când *i se desfac pantalonii în fund* și aceasta se petrece în public. Mai multe exemple de acest gen ar fi giorăitul mațelor la un om flamând în public. Astfel, savanta declară apartenența emoției *embarrassment* la timpul prezent (ceva mi se întâmplă acum) și nu la cel trecut (am făcut ceva contraconvențional și simt *embarrassment*). Un alt context în care un individ poate simți *embarrassment* este lauda în public, și în acest caz nu se încalcă nicio convenție, spune A.Wierzbicka [4, p.113]. Dezbaterem ideea savantei în acest caz, deoarece situația vizată poate fi interpretată

în context social, dar luând în considerare calitățile personale ale individului: unui om îi place să fie lăudat în public, și acesta va fi bucuros și nu va simți embarrassment, pentru că e extrovert și e persoană socială, independent de apartenența sa etnică, iar altul vă trăiește această emoție pentru că e introvert și nu vrea să fie expus în public, mai mult: acesta poate fi sfios de la natură.

Mai există ceva: lumea anglofonă se simte mai liberă de convenții și moravuri datorită creșterii accentului pus pe informalitate și relaxare sau deviere de la convenții sociale rigide. Astfel, savantul P.Stearns face o legătură între problema relatată mai sus și rezultatele obținute de sociologii olandezi, care confirmă existența „noii informalități” a relațiilor sociale de la sfârșitul sec. XX, în care democrația superficială reduce regulile detaliate ale conduitei în plan emoțional, dar în care necesitatea de a manifesta reacții corespunzătoare și de a evita intimidarea altora continuă să determine constrângeri importante [apud 4, p.114].

Pentru un cercetător străin care vrea să înțeleagă contextul social în care apare emoția *embarrassment* orice context suplimentar servește ca material de analiză. În așa mod, situația propusă de C.S. Lewis cu referință la acest concept este emoția citită pe fața feciorilor vitregi în momentul când tatăl lor le relatează despre durerea sa sufletească (necazul) pe care o simte după moartea soției sale și a mamei lor: „There appears on their faces neither grief, nor love, nor fear, nor pitty, but the most fatal of all non-conductors, embarrassment” [apud 4, p.114].

În temeiul celor relatate mai sus, considerăm că specificul acestui concept emotiv, caracteristic lumii anglo-saxone, poate fi redat prin scenariul cognitiv-prototipic propus de A.Wierzbicka:

Embarrassment

- a) X felt something because X thought something
- b) Sometimes a person thinks:
- c) “something is happening to me now not because I want it
- d) someone knows about it
- e) this person is thinking about me
- f) I don't want people to think about me like this”
- g) When this person thinks this, this person thinks something bad
- h) X felt something like this
- i) because X thought something like this

Astfel, savanta încearcă să explice cum a evoluat schimbarea de la *shame* la *embarrassment* în cultura anglofonă și susține că *shame* avea o funcție de regulare a conduitei indivizilor în societate, deoarece în sensul acestui lexem se conținea ideea „I don't want other people know bad things about me”, care mai târziu s-a schimbat în „I don't want people to think about me like this” (fără a specifica – de bine sau de rău), idee care se axa pe autocontrol. Anume autocontrolul a dus la apariția noului concept *embarrassment*, iar în continuare preocuparea de autoprezentare în relațiile interpersonale i-a permis conceptului în cauză să-l substituie pe *shame* [4, p.115-116].

În rezultatul sintezei de mai sus am considerat oportună studierea conceptului *embarrassment* în mai multe contexte, în care englezii și americanii trăiesc această emoție. Cu acest scop, am consultat baza de date British National Corpora (în continuare – BNC) [5] și am selectat enunțuri ce includ lexemul *to embarrass* în variate contexte, astfel încât observăm îmbinările: *to embarrass him/her*, *to embarrass us both*, *to embarrass oneself*, *to have the heart to embarrass somebody*, *to embarrass somebody in front of somebody*, *to embarrass the Government*, *to embarrass the authorities*, *to embarrass either of them*. Constatăm că același lexem are diferiți echivalenți în română și desemnează scenarii cu doi sau mai mulți participanți, unul fiind cel care cauzează apariția stării de *jenă*, iar altul/alții fiind purtătorul/purtătorii acestei stări/emoții. Analiza sensului lexemului în discuție se elaborează prin metoda scenariului cognitiv-prototipic și prin traducerea din engleză în română.

Emoția *embarrassment* din engleză presupune o situație neplăcută pentru purtătorul acestei stări și în cele mai dese cazuri această emoție apare din cauza unui comportament indecent al unei persoane față de alta, bunăoară:

- (18a) *Mungo wanted to put an arm round her shoulder, but knew he would embarrass her. Gradually she grew calmer. 'Are you OK?' he said. (a jena, a intimidă)*
- (19a) – *if she took it home Uncle Vernon might get his hands on it and embarrass her by reading it out to the commercial travellers. (a rușina)*
- (20a) *Let me win,' Orcadai whispered hoarsely. 'You'll embarrass me in front of my guests.' 'Hah!' Burun snorted. (a face de râs pe cineva)*

Astfel, observăm că acțiunea legată de emoția *embarrassment* în engleză înglobează situații care trezesc sentimente mai concrete (cu termeni care le denumesc) în limba română. Scenariul cognitiv-prototipic în acest caz ar fi:

- a) X simte *embarrassment*.
- b) X este pus într-o situație neplăcută de Y.
- c) X critică atitudinea lui Y față de sine.
- d) Când are loc așa o situație X simte *embarrassment*.

În literatura de specialitate, P.Stearns susține că emoția *embarrassment* din engleză nu este confirmată de manifestările fiziologice ale corpului (înroșirea feței), precum se întâmplă în cazul rușinii în limba rusă sau poloneză ori în alte limbi din cultura de tip colectivist [4, p.112], însă în exemplele selectate din BNC observăm utilizarea lexemului *to embarrass* cu sens de *a rușina*, care e însoțit de descrierea stării fiziologice a purtătorului de stare manifestată prin culoarea roșie a feții, bunăoară:

(21a) *This isn't very easy for me."* Don't embarrass yourself unnecessarily, Mrs. Porter. *I get the general idea.'* She flashed. (rușine)

(22a) *He would have stripped completely while she watched. Nakedness wouldn't embarrass him* – Lucenzo was quite without shame. (fără rușine)

Astfel, un alt sens al lexemului *to embarrass* în engleză este *a rușina* în limba română.

Deseori *to embarrass* denotă emoția apărută unui individ, atunci când cineva îi cunoaște un secret și îl divulgă în public, de exemplu:

(23a) *The movement can always use secret information, to bring pressures to bear, to embarrass the authorities. Military information is always particularly valuable. (a compromise)*

(24a) *... not clear what you hope to find, but if Shildon digs up anything to embarrass the MacQuillans I'm prepared to share the credit.'* (a pune în situație, a face de rușine)

(25a) *... frightening her -- some hidden cruelty to make her feel uncomfortable, another chance to embarrass her.* (a face de rușine)

(26a) *There were an infinite number of ways in which the investigating magistrate could compromise or embarrass a police officer, whereas having the judiciary on your side was an invaluable asset. (a compromise, a face de rușine)*

Scenariul cognitiv-prototipic pentru situațiile din exemplele (23a-26a) este următorul:

- a) Y știe ceva despre X.
- b) Y poate folosi această informație împotriva lui Y.
- c) Y vrea să divulge informația despre X în public.
- d) Ca urmare, X va simți *embarrassment*.

Embarrassment se referă și la situații de autocritică sau de control al comportamentului unui individ care are grijă să nu compromită sau să pună în situație un alt individ care nu respectă normele sociale și, de fapt, merită să fie muștrat în public, bunăoară:

(27a) *...to be civil I shall not moderate my criticism. I didn't want to embarrass you in front of your grandson --" He's not my grandson. (a intimidă)*

(28a) *She needed time to come to terms with it by herself. She wouldn't embarrass either of them by making a scene. (a rușina, a pune în situație)*

(29a) *Teeth clenched, she held on like grim death, determined not to embarrass Penry Vaughan with a fit of hysterics just because she was in a boat again. (a rușina, a pune în situație)*

(30a) *I married Melanie in a rush, for reasons which embarrass me to remember. (a se jena)*

Astfel, scenariul cognitiv-prototipic care descrie apariția acestei emoții este:

- a) Y nu vrea ca X să simtă *embarrassment*.
- b) Y cunoaște ceva compromițător despre X.
- c) Y știe că dacă el/ea va divulga ceea ce știe despre Y, acesta va simți *embarrassment*,
- d) de aceea Y luptă cu sine și se comportă astfel de parcă nimic nu s-ar întâmpla.
- e) Astfel, X nu simte *embarrassment*.

Tot în acest șir de exemple, și în context de autocritică, însă implicând un sentiment reciproc, se înscrie moștra:

(31a) *I have said far more than I should have already today. I embarrass us both."* Yes.' *Vologsky's brief anger subsided.'* (a jena, intimidă)

Concluzii

În urma elaborării studiului conceptului *rușine* în limba engleză am ajuns la concluzia că acesta nu este tipic printre purtătorii culturii anglofone, de aici apare și atitudinea negativă față de conceptul *rușine* expusă în 35 de mostre din numărul total de 194. Am urmărit substituirea conceptelor *shame* și *guilt* prin *embarrassment*, care a avut loc în urma introducerii democrației superficiale sau a informalismului în societatea anglofonă și a necesității individului de a se autocontrola și autoprezenta în relații interpersonale la nivel social. Totodată, menționăm apartenența noului concept convențiilor și manierelor susținute de societate, pe când conceptul *rușine* făcând parte din grupul de valori morale.

Analiza contextelor în care se înscrie lexemul *embarrass* în engleză ne-a permis să concluzionăm că acesta înglobează situații ce se înscriu în alte situații, redate de concepte mai concrete în limba română și se traduc prin mai multe sensuri, precum: *a (se) jena*, *a rușina*, *a intimida*, *a compromite*, *a face de râs* și *a fi lipsit de rușine*. Scenariile cognitiv-prototipice indică clar acțiunile dinspre cauzatorul emoției de jenă/rușine spre purtătorul acestei emoții și cazuri de scutire de emoții de acest gen, când interlocutorul reușește să anticipe consecințele și nu-și asumă pedeapsa celui alt actor, astfel sensul lexemului *embarrass* fiind mai larg în limba engleză.

Referințe:

1. NOVAK, M. *The Antivaccine Movement Should be Ridiculed, because Shame Works*, Gizmodo, Februarie 6, 2015. Disponibil http://www.goodreads.com>132799.Matt_Novak [Accesat: 7.10.2019]
2. TANGNEY, J.P., FICHER, K.W. *Self-Conscious Emotions. The Psychology of Shame, Guilt, Embarrassment, and Pride*. New York, London: The Guilford Press, 1995. 542 p. ISBN 0-89862-264-6.
3. <http://subiecte.cita.tepedia.ro/despre.php?s=ru%Baine> [Accesat: 27.07.2018]
4. WIERZBICKA, A. *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 349 p. ISBN 0521 59971 7
5. <https://www.english-corpora.org/bnc/> [Accesat: 6.10.2019]

Date despre autor:

Viorica LIFARI, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vlifari@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5274-1968

Prezentat la 22.10.2019